

Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)

Miquel Pieras Villalonga

Historiador mpierasv@gmail.com

Paraules clau: indústria del calçat, mecanització, societat, cultura.

Resum. *La mecanització del sector del calçat a Inca va provocar grans canvis econòmics, però també va propiciar la transformació de la societat i la cultura local des d'uns models tradicionals cap a uns de més moderns. Aquesta comunicació fa una síntesi de tot allò publicat fins ara sobre aquests temes a Inca.*

Keywords: footwear industry, mechanization, society, culture.

Abstract. The mechanization of the footwear sector in Inca generated great economic changes, but also led to the transformation of local society and culture from traditional models to more modern ones. This communication summarizes everything published so far on these issues in Inca.

1. INTRODUCCIÓ

La qüestió de la mecanització del sector del calçat a l'àmbit estatal, mallorquí i local quant a les seves influències socials ha estat tractada en diferents estudis publicats arreu. A partir d'aquests estudis, que s'indiquen a la bibliografia final, s'ha elaborat la present comunicació. Per tant, aquest treball vol ser una síntesi d'altres investigacions ja realitzades amb l'objectiu de contextualitzar-les per al cas d'Inca respecte a la societat i la cultura local. Només per a algunes dades concretes i inèdites s'ha optat per referenciar-les a peu de pàgina, sobretot les extretes de la premsa local.¹ L'objectiu final de la comunicació no és altre que analitzar la societat i la cultura d'Inca durant el segle XX en relació amb l'evolució del sector del calçat i de la pell com a motor de l'economia local.

La mecanització del calçat tant a Europa com a Amèrica va ser tardana respecte a altres indústries com la tèxtil o la siderúrgica, les quals havien

¹ En concret s'ha consultat la publicació local, editada a Inca. Es pot consultar a la biblioteca virtual Prens Històrica en aquest enllaç: <https://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.do?control=BVPH2004001376>

viscut avenços considerables des de finals del segle XVIII. La implantació de sistemes mecànics en la fabricació de calçat començà a partir de mitjan segle XIX als Estats Units. A finals d'aquell segle ja existien al país americà fàbriques de calçat mecanitzades i empreses que es dedicaven a la venda de maquinària especialitzada. Era el cas de la United Shoes of Machinery Company (USMC), que es va expandir no tan sols als EUA, sinó que va llogar maquinària seva arreu del món. La mecanització del calçat a Espanya es va fer a partir de la USMC i va començar per Catalunya a principis del segle XX, tot i que no es va estendre d'una forma intensa fins a la conjuntura de la I Guerra Mundial a la resta de territoris productors de calçat. Els darrers espais on la implantació de la USMC va conèixer nivells significatius van ser a Mallorca, Menorca i el Vinalopó (Alacant). Així doncs, durant la primera meitat del segle XX els percentatges de mecanització de la producció de calçat no foren gaire elevats ni afectaren totes les fases de producció ni tots els tallers mallorquins ni inquers. De fet, després de la Guerra Civil, encara sobreviuen tallers amb molt poca presència de maquinària a Inca.

A partir dels anys 60 del segle XX amb la forta demanda que va suposar el mercat nord-americà i per la necessitat de modernitzar els sistemes productius s'introduïren moltes i modernes màquines a tots els tallers inquers. Al mateix temps a Inca es va crear l'ensenyament reglat d'un mòdul de formació professional relacionat amb la indústria de la pell. Més recentment, a partir de la darrera dècada del segle XX, en els tallers i fàbriques que encara romanien oberts, s'hi introduïren sistemes de disseny amb eines informàtiques, i es considerà que només un component d'alta qualitat en el calçat i/o una forta especialització permetria la supervivència de la indústria local. Llavors, moltes d'aquestes fàbriques apostaren per renovar la maquinària, provinent quasi sempre d'Itàlia, o deslocalitzaren la producció a zones amb mà d'obra més barata. Finalment s'ha d'apuntar que la historiografia mallorquina d'aquests darrers anys ha avalat l'argument que explica que durant gran part del segle XX Mallorca i Inca en particular va disposar d'un sector industrial potent que generava una gran part de la riquesa del territori.

2. ELS INICIS DE LA MECANITZACIÓ: 1900-1936

A la darrera dècada del segle XIX, la fabricació de calçat a Inca havia canviat respecte a allò que era habitual fins llavors. Abans, un mestre sabater més alguns oficials i aprenents treballaven a petits tallers. Però des de finals del segle XIX a Inca la tendència va ser organitzar tallers manuals en els quals es congregaven cada vegada més treballadors sota la direcció d'un empresari que es dedicava a comercialitzar la producció. Era el cas del taller d'Antoni Fluxà Figuerola (1853-1918), que, cap a 1890, disposava en el seu taller d'uns 25 treballadors i el 1912 s'acostava als 80.² Aquests tallers encara no mecanitzats, però sí en procés de proletarització, conservaven alguns trets del passat

2 *Ca Nostra*, 19 octubre 1912.

gremial. La mecanització dels tallers inquers va coincidir amb l'inici de la I Guerra Mundial i amb la vaga dels sabaters de l'estiu de 1914. Els mateixos empresaris protagonistes de la mecanització dels tallers ja manifestaven que el procés s'havia iniciat, entre d'altre motius, per disciplinar la mà d'obra procliu a exigir augments de sou davant conjuntures favorables com la de la I Guerra Mundial. A més, amb la mecanització, els empresaris pretenien augmentar la capacitat de producció per atendre les comandes provinents de països europeus en conflicte. Així modernitzaven els tallers fent-los més productius. A principis de 1915 sabem que el taller d'Antoni Fluxà inicià el procés de mecanització. La seva filla, Francisca Aina, explicava que, en aquells moments, davant la situació de la guerra europea:

...nos ocurre que los operarios se niegan a trabajar el otro tipo de calzado [calçat fi i de qualitat], sucediéndonos que tenemos en cartera numerosos pedidos de clientes antiguos y casas de sobrada solvencia, (a) los que no podemos servir dadas las exigencias de los obreros, permaneciendo obtusos sin querer comprender que esto de la guerra será pasajero y luego, ¿Cómo quedamos con los clientes? Vamos, estamos atravesando unos tiempos que no hay que decir <<Quien paga manda>> sino <<Quien cobra ordena>> .

En la actualidad dedicamos nuestra fabricación para el ejército francés y de que los operarios no quieren transigir en elaborar el artículo fino. Ello ha inducido a Papá en determinarse con instalar una serie de máquinas <<Goodyear>> con todos los adelantos más modernos. Como comprenderás no deja de ser lo expuesto un cambio radical en nuestra industria. Hemos empezado en hacer construir un local adecuado para el objeto, teniendo ya en almacén casi toda la maquinaria, faltándonos solamente la total colocación de las mismas para poder funcionar el motor. De momento no podemos asegurar como andará la cosa, aunque los propósitos no son antisatisfactorios.³

Amb els mateixos arguments la premsa d'Inca justificava la implantació de màquines per elaborar calçat als tallers locals. A les planes del setmanari *Ca Nostra*, d'Inca, s'explicava que l'empresari Joan Gelabert cap al 1914 havia entès que era necessària la

implantació de maquinària en la fàbrica de sabatons, per estalviar-se braços i defensar-se dels vaguistes... [L'empresari Joan Gelabert] hagué de lluitar i tudar molt de material en l'aprenentatge dels operaris de les màquines, que molts no eren de l'ofici... Seguint al Sr. Gelabert, se posaren noves maquinàries en les fàbriques del Sr. Fluxà i del Sr. Payeras, que hagueren d'engrandir sos locals i cercar nous operaris d'altres oficis per a la conducció de les màquines.⁴

3 Cartes de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca, 20 de febrer de 1915 i 7 d'abril de 1915. Correspondència família Noguera-Fluxà publicada a Pieras i Perelló (2002)

4 *Ca Nostra*, 1 setembre 1917 i 20 febrer 1915.

Sovint, es relaciona el sorgiment de moviments obrers com a conseqüència de l'existència de fàbriques i de processos de mecanització. En el cas d'Inca sembla que és a la inversa i que la mecanització de la producció és, en part, una reacció dels empresaris, és a dir, una resposta dels propietaris de negocis del calçat al naixent moviment obrer que des de principis del segle XX havia crescut a Inca. Les associacions que capitalitzaren les reivindicacions socials i obreres de les tres primeres dècades del segle foren, entre d'altres, La Justícia (1901-1936), que va ser la més activa dins el moviment obrer de caire anarquista i la que organitzà les vagues més importants en el sector del calçat (1914, 1919, 1930...); El Desarrollo del Arte, que es fundà el 1900 en defensa dels treballadors de la fusta des de postulats socialistes; el Cercle d'Obrers Catòlics, que fou fundat per Miquel Duran el 1900 amb l'objectiu d'ajudar econòmicament i social els obrers des dels principis de la Rerum Novarum del papa Lleó XIII; i el Sindicat Obrer la Pau, fundat (1913) pel franciscà Pere Joan Cerdà amb l'objectiu de donar una resposta cristiana als problemes de la classe obrera.

A la vegada, els empresaris del calçat i la resta d'empresaris inquers reaccionaren davant el sorgiment de societats obreres de caire socialista i anarquista. Per això, enfront de la conflictivitat laboral crearen una associació empresarial: La Unió Industrial de Inca. La premsa local es referia als motius de la seva creació i apuntava:

tal sociedad es una consecuencia lógica y necesaria de la asociación obrera. Cuando los obreros se asocian para defender sus intereses, los patronos tienen derecho a hacer otro tanto, y lo que es un derecho se convierte en verdadera necesidad desde el momento en que ciertas asociaciones obreras muestran tendencias a abusar de la fuerza que les da su número para imponerse violentamente a los patronos y exigirles lo que no es razonable... La sociedad patronal es una buena garantía para obtener la igualdad de la condiciones de trabajo, en igualdad de circunstancias y para asegurar la formalidad y puntualidad de todos los patronos en el cumplimiento de los pactos que se estipulen.⁵

Aquesta entitat patronal va quedar constituïda el 20 de gener de 1915. Però la mecanització dels tallers no va evitar, evidentment, els conflictes laborals. Després de la vaga de l'estiu de 1914, se'n produí una altra, de vaga, a finals de 1915 a la fàbrica de Joan Gelabert. Aquesta va ser iniciada per un treballador de la fàbrica que animava els seus companys a deixar de treballar. Pocs dies després l'empresari va acomiadar aquest treballador. Però cinc companys seus deixaren d'anar a fer feina en solidaritat amb ell. A partir d'aquí el batle d'Inca, els representats de la Unió Industrial i el propi empresari Gelabert iniciaren unes converses per reconduir la situació. Mentrestant, durant alguns dies la Guàrdia Civil vigilava la fàbrica. Finalment, els treballadors acomiadats no pogueren tornar a la fàbrica de Gelabert, però foren contractats per altres fàbriques.⁶

⁵ *Ca Nostra*, 5 setembre 1914.

⁶ *Ca Nostra*, 11 desembre 1915.

La resposta dels obrers del calçat davant una mecanització que pretenia llevar-los poder dins els tallers fou, per descomptat, organitzar més vagues com les anteriorment descrites i que es produïren, altra vegada, a tots els tallers el mes de desembre de 1918.⁷ Les vagues no es reduïren en els moments inicials del procés de mecanització, sinó que foren constants fins al final de la II República. També alguns obrers intentaren crear tallers col·lectius que escapassin al control dels empresaris,⁸ però a Inca no tengueren continuïtat i tancaren ràpidament.

3. SOCIETAT I CULTURA (1900-1936)

Tots els canvis que generà el creixement del sector del calçat i la mecanització de la seva producció es produïren dins un procés d'àmplia transformació social a Inca. Així doncs, a principis de segle XX, els grups socials dominants d'Inca estaven formats per dos sectors. D'una banda, hi trobam encara les antigues famílies terratinents, propietàries de possessions o dedicades al comerç de productes agraris, que des de feia segles controlaven els ressorts de poder. La seva rellevància i influència dins la ciutat tendia a disminuir. De l'altra, sorgia un grup de nous industrials amb un passat artesà o pagès, que s'havien enriquit amb la nova indústria o el comerç i que s'obrien pas dins els grups de poder local. L'altra cara de la moneda la formaven, per una part, un grup de jornalers i petits propietaris que de cada vegada eren menys ja que abandonaven el camp per treballar a la indústria; i per altra part, un grup de petits artesans independents que rebien la competència dels nous tallers mecanitzats. Finalment, creixia amb força i de forma constant un grup format pels obrers de les fàbriques. Aquesta divisió social es completava amb un grup de professionals liberals i un nombrós destacament militar ubicat en el Quarter General Luque que tendria una gran influència dins la societat inquera.

Dins l'àmbit polític i social, durant el primer terç de segle XX, hi destaquen algunes situacions crítiques. Entre 1918 i 1919 es va produir un important moviment anticaciquista, que s'entremesclava amb les primeres lluites obreres i amb actuacions anticlericals. Les vagues i les manifestacions foren constants durant aquests dos anys. La societat inquera es va polaritzar. D'una banda, hi havia un grup d'obriers reunits entorn de l'associació anarquista La Justícia que demanava millores socials i l'abolició de les pràctiques caciquistes. De l'altra, hi havia els polítics locals que tradicionalment havien ocupat el poder. Finalment, hi havia un grup anticaciquista que dirigia el militar Pere Ferrer que intentava imposar una política d'ordre i pau social. La dictadura de Primo de Rivera va voler apaivagar aquests moviments de protesta. A Inca, durant la dictadura, es va clausurar (1925) l'associació La Justícia i el moviment obrer va quedar paralitzat.

La II República fou rebuda amb molt d'entusiasme. Entre 1931 i 1936 l'Ajuntament va estar en mans dels partits republicans més progressistes i

⁷ *Ca Nostra*, 1 febrer 1919.

⁸ *Ca Nostra*, 1 març 1916.

la vara de batle estigué en mans de polítics d'Esquerra Republicana com Mateu Pujadas o Antoni Mateu. Els governants inquerers d'aquest període tenien certes preocupacions regionalistes. Els seus objectius prioritaris es trobaven en la millora de l'educació, la millora de la classe obrera i la introducció dins la societat de valors democràtics i laics. Sovint, el govern municipal va topar amb l'oposició de grups socials conservadors i amb les demandes de canvis més radicals per part del moviment anarquista i socialista.

El món associatiu i cultural durant el primer terç del segle fou d'una riquesa extraordinària. Les associacions inqueres d'aquest període desenvoluparen tres tipus d'activitats: l'oci, els socors mutus o mèdics i les reivindicacions obreres. Entre finals del segle XIX i principis del segle XX, s'havien fundat associacions força importants com La Constància⁹ (1886), Club Velocipedista Inca (1897), La Unión Inquense (1899), El Centro, Auto Club Central, Unió Republicana, Milícia Angélica (1931), Juventud Republicana, Conferenciants de Sant Vicenç de Paül, Filles de Maria, Congregants de Sant Lluís, Terciaris, Sociedad Fomento Inquense, El Progreso, Sociedad Colombófila, L'Art Vell, Ateneo Sol y Libertad (1932), El Círculo de Inca (1901) o L'Harpa d'Inca (1921). L'inici de la Guerra Civil suposà la clausura d'associacions i partits polítics com Esquerra Republicana, Unió Republicana, Sociedad Radical Socialista, Unión de Cortadores, Agrupación Socialista i La Justícia. Les restants quedaren debilitades o iniciaren un llarg declivi que les dugué a la mort durant la dictadura de Franco.

L'inici del procés de mecanització del sector del calçat i de la resta d'indústria local va coincidir amb el sorgiment de noves formes d'oci i temps lliure. Durant el primer terç del segle XX trobam dins el món de l'oci manifestacions pròpies del passat agrícola i artesà que s'entremesclaven amb formes més modernes. D'aquestes destaquen l'inici de la pràctica d'alguns esports com l'excursionisme, el ciclisme, el futbol, l'hípica o la natació. El que tengué més acceptació popular fou el futbol, sobretot amb la fundació del CE Constància l'any 1922 com una secció de la societat de socors mutus del mateix nom. Durant els anys 30 participà en el Campionat de Futbol de Mallorca, i fou el primer equip mallorquí que participà a la Copa d'Espanya. Les primeres pel·lícules de cinema es projectaren a Inca el 1904 a la seu de l'associació El Círculo. El 1907 s'instal·là un cinema a la societat El Centro. A partir de la inauguració del Teatre d'Inca el 1914 es va gaudir d'una oferta més regular i constant de pel·lícules de cinema. El món teatral inquer va disposar a partir de 1914 d'una sala espaiosa i de luxe que va permetre que les millors companyies teatrals que actuaven a Mallorca passassin sempre per Inca. Quant a les formes d'oci més tradicionals, s'ha d'indicar que durant aquest període continuà la celebració de festes com la de Sant Cristòfol del gremi de "Curtidors", la festa de Sant Domingo, la festa de Santa Magdalena en el puig d'Inca, les festes patronals i els carnivals.

⁹ Es dedicava als socors mutus, a oferir assistència mèdica i a organitzar activitats culturals. El 1900 tenia uns 600 associats i el 1929 superava els 1.200.

A l'àmbit musical s'ha d'esmentar la creació per part de Miquel Duran de la coral l'Harpa d'Inca. Va sorgir amb la intenció d'elevat culturalment la classe obrera. El 1931, el govern municipal republicà va decidir crear una banda municipal. Mentrestant les escoles públiques de nins i nines no rebien els suports econòmics adients. Només millorava la situació quan algun professor s'hi entregava de forma voluntària, quan algun regidor de Cultura com Miquel Duran hi proposava algunes millores o quan inspectors educatius com Joan Capó hi treballaven intensament. El 1929 s'aproven els Estatuts de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis. El govern municipal republicà va emprendre importants millores educatives i s'aconseguien més places escolars, millor qualitat a les escoles i un institut d'ensenyament secundari. Diferents ordes religiosos s'establiren a Inca per millorar l'ensenyament.¹⁰

Quant a la influència de la indústria del calçat en el canvis demogràfics, s'ha de dir que aquesta hi va influir considerablement. L'any 1900, quan la producció del calçat era totalment manual, la població d'Inca arribava als 7.579 habitants. Entre aquesta data i fins al final de la dècada de 1930, quan el procés de mecanització de la producció havia iniciat la seva embranzida, els creixements de la població eren força destacables any rere any. Durant la primera dècada del segle XX la població cresqué més d'un 10 %. A la segona dècada l'augment encara fou major, fins a un 13 %. Entre 1920 i 1930, el creixement disminuï, però tornà a rellançar-se durant la dècada dels 30. L'any 1940 se superaren els dotze mil habitants.

Durant gran part del segle XX l'arribada d'emigrants va afavorir el creixement de la població. Els immigrants sovint eren atrets per l'auge de la indústria del calçat i el creixement econòmic que aquesta havia generat en el seu entorn. A principis de segle, entre 1900 i 1920 es produí una gran afluència d'habitants de municipis propers a Inca en forma d'èxode rural. L'any 1930 aquests nous habitants provinents de les zones rurals representaven el 18 % de la població del municipi. Provenien sobretot de Selva, Lloseta, Llubí, Pollença, Mancor de la Vall i Binissalem. Entre 1930 i 1940 s'intensificà l'èxode rural mallorquí, que finalitzà cap a la dècada del 1950.

4. LA INDÚSTRIA (1936-1994)

La Guerra Civil va activar enormement la demanda de calçat inquer que anava destinat a l'exèrcit de Franco. Durant els tres anys del conflicte, excepte els primers mesos, es va produir un creixement considerable de la indústria sabatera. El problema més greu que patí el sector i que es va perllongar els anys de la postguerra fou el proveïment de matèries primeres. Això no va impedir que després de la Guerra Civil el nombre de tallers seguís creixent, sobretot els de més reduïdes dimensions, inferiors a 25 treballadors. Durant la dècada de 1940 i de 1950 la mecanització dels tallers d'Inca es va desenvolupar

¹⁰ El 1907 s'establiren les escoles dels Germans de la Salle, el 1910 els Franciscans i el 1930 les Germanes de la Puresa. Des del segle XIX ja hi tenien escoles les Franciscanes Filles de la Misericòrdia i les Germanes de la Caritat.

encara més. L'any 1941, 17 tallers de calçat dels 46 existents disposaven d'un total de 209 màquines de cosir.

Els anys de llarga postguerra varen esser favorables per al desenvolupament de les indústries de blanquers i assaonadors. L'autarquia imposava el propi abastiment de pells. Per això es va passar de cinc fàbriques el 1934 a 12 el 1941. L'any 1943 aparegué la primera fàbrica d'articles de pell regentada per Antoni Ramis. L'any següent ja eren dues les fàbriques de marroquineria. Vint anys després, el 1965, hi havia 13 fàbriques d'articles de pell. A la dècada del 1940 es va desenvolupar una indústria auxiliar del calçat pròpia. Per exemple, el 1946 es coneix l'existència d'una fàbrica de tacons, una fàbrica de coles i una fàbrica de soles de goma. A més, la mecanització de molts de tallers va afavorir el sorgiment de negocis especialitzats en la venda de maquinària i en la seva reparació.

Si aquest desenvolupament es produïa en plena postguerra i durant l'aïllament que va patir l'economia espanyola, a partir de la dècada de 1960, ja amb una economia més obreta a l'exterior, la indústria local va experimentar creixements força destacables. Alguns dels tallers més grans es varen convertir en societats i deixaren de tenir un caràcter familiar. No obstant això, seguiren dominant el sector del calçat els petits i els mitjans tallers que fabricaven calçat per al mercat nacional o estranger, amb un nivell de mecanització que no era complet en totes les fases de fabricació, que no reinvertien els beneficis en el taller i que eren competitius, sobretot, gràcies al baix preu de la mà d'obra. En aquesta dècada, sorgiren nous empresaris com José Albadalejo que intentarien cercar nous mercats per al calçat inquer, donarien molta importància al disseny de marca del calçat, impulsarien campanyes publicitàries força complexes arreu de l'Estat i a mercats internacionals, i crearien nous sistemes d'organització de la producció. En concret Albadalejo i altres grans fabricants oferien feina a tallers petits (a Inca i pobles del voltant), els quals subordinaven la major part de la seva producció a ell. L'any 1965 hi havia 113 tallers de sabates que oferien uns 2.500 llocs de treball directes. A més, hi havia 2 fàbriques de tacons, 2 de coles, 6 d'assaonament, 7 tallers de trenat, una àmplia indústria gràfica i de caps de cartó, i 18 reparadors de maquinària, així com també nombrosos punts de venda de pell per al calçat i la confecció. L'any 1974, la indústria del calçat i de la pell disposava d'una xarxa productiva encara més gran que la de 1965, ja que disposava de 106 tallers, 12 tallers de confecció de "cortes", 7 fàbriques de tacons i soles, 16 tallers d'ajustaments, 7 fàbriques d'assaonament de pells, 1 fàbrica de coles, 3 fàbriques de betums i productes químics per a la pell, 13 majoristes de venda de pells, 44 fabricants de marroquineria, 8 fàbriques de caps de cartó i 15 impremtes.

Fins al 1977 les crisis del calçat no havien suposat canvis estructurals dins del sector. L'atur aleshores era un problema inexistent a la indústria inquera. Les crisis havien estat puntuals. Només se n'havien produït, de crisis, en algunes fàbriques concretes o durant períodes molt curs. Però a finals de la

dècada de 1970 la crisi va esdevenir estructural. Moltes empreses tancaren i centenars d'inquers quedaren sense feina. El 1978 hi havia 8.767 empleats en el sector del calçat i la pell a les Balears. L'any 1990 eren només 3.840. Part dels sabaters que restaven a l'atur varen esser prejubilats, altres cercaren feina a sectors més dinàmics (serveis) i alguns passaren a treballar dins l'economia submergida. El nombre d'aturats a Inca cresqué durant la dècada de 1980 de forma considerable. El cens de 1991 donava una població activa de 7.796 persones, de les quals només 6.543 declaraven estar ocupades en algun lloc de feina. Això feia un total de 1.253 persones aturades, moltes d'elles antics treballadors del sector del calçat i de la pell.

El setembre de 1977 els empresaris inquers tornaven de la Fira Internacional del Calçat d'Elda i expressaven la seva preocupació davant les creixents dificultats amb què es trobaven. El que més els preocupava era l'augment en el preu de les matèries primeres, ja que això provocava que no poguessin competir a determinats indrets i haguessin d'encaminar la seva producció cap a la fabricació de calçat de qualitat. L'any 1978 la incipient crisi del calçat es va veure agreujada per un nou problema: la devaluació del dòlar. Aquest fet tengué unes conseqüències importants, ja que molts empresaris cobraven les seves exportacions als EUA amb aquesta divisa i, per tant, veieren reduïts els seus beneficis. L'any següent, el 1979, ja es parlava d'una forma oberta i contundent de les dificultats per les quals passava el sector. Els empresaris reconeixien que estaven enfront de la crisi més greu dels darrers anys i culpaven d'això la pròpia situació econòmica del país i l'elevada inflació. Pel desembre de 1979 algunes fàbriques, com a conseqüència de la manca de comandes, ja havien reduït la jornada laboral a tres dies, i les previsions que es feien de cara al proper any no eren optimistes.

La crisi del calçat va anar acompanyada del ressorgiment del moviment obrer amb l'inici del nou període democràtic. A finals de la dècada de 1970, la pau social de la dictadura, aconseguida a partir de la imposició d'un sindicat únic, estava a punt de finalitzar, ja que l'aparell oficial que havia regit les relacions entre obrers i patrons estava essent substituït per noves organitzacions. Apareixien associacions patronals, grups de mitjana i petita empresa i nous sindicats. A l'agost de 1977 s'estava negociant el conveni laboral del sector de la pell a l'àmbit nacional. Els treballadors inquers demanaven, entre d'altres coses, quaranta hores de feina en cinc dies, el cent per cent del sou en cas d'incapacitat laboral transitòria, igualtat per a la dona i un sou mínim de 7.500 pessetes setmanals. La negociació del conveni del calçat, durant el 1977, a Inca, va anar acompanyada de la formació d'un moviment assembleari a partir del qual s'elegiren representants i delegats dels treballadors, i s'accelerà la creació de grups sindicals.

L'estiu de 1980 la crisi del sector del calçat ja era un fet. El setmanari local *Dijous* feia un extens seguiment del sector del calçat i en aquells moments ja parlava de com els sindicats (UGT i CCOO) i els empresaris no trobaven punts d'acord per solucionar la crisi. Tots parlaven de la reestructuració

del sector. Però a les dificultats econòmiques s'havien d'afegir altres reptes. D'una banda, els empresaris locals no estaven gens familiaritzats amb la negociació amb les noves associacions sindicals. De l'altra, els sindicats no estaven habituats a emprendre accions per solucionar crisis industrials. A més, el govern de l'Estat espanyol estava més preocupat, en plena transició, per altres problemes de caire polític. A tot això s'ha d'afegir que estava sorgint la nova administració autonòmica, la qual estava més interessada en el creixement turístic. Finalment, a l'àmbit local, l'Ajuntament vivia, entre 1979 i el 1983, una greu crisi política, ja que no hi havia una majoria de govern clara que pogués governar amb tranquil·litat el poble. L'estiu de 1980 va començar amb centenars de treballadors del calçat en atur tecnològic. Hi podien estar fins a 60 dies i cobraven el 100 % del sou. Però després d'aquest període algunes fàbriques optaren per iniciar processos de reestructuració de plantilla. En pocs mesos la situació es complicà, i ningú no veia una solució a curt termini. L'estiu de 1981 l'Estat presentà el Pla de Reconversió del Sector del Calçat a sindicats i empresaris. Alguns hi veren una possible solució, atès que apostava per la millora tecnològica i la productivitat, pel foment de la comercialització i per mesures financeres, fiscals i laborals. Però per al cas d'Inca el Pla arribà tard. La indústria local estava prou ferida i la competència del sector turístic era massa forta, ja que atreïa la major part de capitals inversors i la major part de la mà d'obra. Tot semblava conduir a una progressiva desaparició de moltes empreses del calçat i de la pell.

Cap a 1983 s'estava negociant de nou el conveni estatal del calçat a Inca, i a tota la comarca es va viure una jornada de vaga el mes d'abril d'aquell any. Es produïren incidents de certa violència. El setmanari *Dijous* informava que el 95 % dels treballadors havien fet vaga, que s'havien romput els vidres de cinc fàbriques i que s'havia fet una manifestació des de la plaça d'Antoni Mateu fins a l'Ajuntament. Mentrestant uns 50 treballadors de la Fàbrica Yanko restaven tancats dins l'edifici de l'Ajuntament per reclamar millores a la seva empresa. Moltes fàbriques durant els anys 80 anaren tancant sense greus manifestacions. Sí que en alguns moments hi hagué dificultats, com en el cas citat de Yanko, Loryc o Flamenco. En aquests dos darrers casos, per exemple, els treballadors es manifestaren pels carrers d'Inca el juliol de 1988.

L'any 1994 el municipi d'Inca va ser inclòs, juntament amb altres municipis del Raiguer, dins l'Objectiu 2 de la Unió Europea per a zones en declivi industrial. Amb les ajudes europees i amb els plans de reindustrialització que emprengueren les institucions públiques es va poder aturar el retrocés econòmic d'Inca i de la comarca, però no es va poder posar fi al procés de desindustrialització. Algunes empreses optaren per la fabricació de calçat o de confecció de pell de qualitat que, unida a una marca de prestigi, donava un alt valor afegit al producte. Des de la dècada de 1990 l'economia inquera s'ha terciaritzat quasi totalment. Antics treballadors de la indústria han passat a ocupar llocs de feina en el sector turístic. Mentrestant, moltes de les antigues fàbriques han estat enderrocades per construir-hi blocs d'habitatges o es reconverteixen en centres comercials o de serveis. Actualment segueixen

produint calçat algunes fàbriques a Inca i a la seva comarca. Però l'economia local ja no es fonamenta en la indústria del calçat, tot i que aquesta té un fort component exportador i un destacat caràcter innovador. Encara que no disposam de dades només per a Inca, sabem que l'any 2008 les xifres que dóna a conèixer l'IBESTAT parlen de 1.991 persones a les Illes Balears que treballaven en el sector de la pell i del calçat. Però el 2013 ja només eren 949. Ara l'economia local gira entorn del sector serveis, i molts treballadors fan feina a les zones turístiques de la costa i a altres sectors.

5. SOCIETAT I CULTURA (1936-1994)

Després de la pausa demogràfica de la dècada de 1940, el creixement de la població s'intensificà a partir de 1950 gràcies a l'arribada de nous contingents d'immigrants en un segon èxode rural, en aquest cas provinents de l'est i el sud de la Península. Els nous immigrants anaren arribant a Inca fins a finals de la dècada dels 70. L'any 1950 només representaven el 9 % (1.119 persones) del total de població. Molts procedien d'una mateixa localitat, com és el cas d'Aguilar (Còrdova) o Monòver (Alacant). Entre 1960 i 1980 l'arribada d'immigrants peninsulars s'accelerà. El 1991 suposaven el 21 % del total de població d'Inca. Però la crisi econòmica que afectà el municipi frenà completament la immigració durant més de quinze anys, una immigració que només s'ha reiniciat per un momentani auge econòmic a principis del segle XXI relacionat amb el boom de la construcció i per la transformació d'Inca en ciutat que ofereix serveis i mà d'obra a les zones de la costa i a la capital.

Amb el cop d'estat del juliol de 1936 es va desfermar una gran repressió contra tot el moviment obrer que havia sorgit a Inca des de principis del segle XX. Les associacions considerades perilloses per al nou ordre polític foren clausurades ràpidament i els responsables polítics republicans i els dirigents de moltes associacions, partits i sindicats foren detinguts. Els caps visibles de la vida política i cultural d'Inca foren durament represaliats i alguns, com el batle Antoni Mateu o el corresponsal del setmanari *Foc i Fum*, Llorenç Beltran, foren afusellats.

Durant la postguerra es consolidà definitivament el predomini social dels grans industrials del calçat. El 1935 s'havia inaugurat el modern Cafè Mercantil, que intentava esser una demostració de la seva preponderància social, la d'un nou grup diferent a l'antiga classe terratinent. Sovint les seves preocupacions no anaven més enllà de l'enriquiment fàcil i ràpid. Mentrestant la població treballadora, ara netament industrial, vivia immersa en les penúries de la postguerra. A partir de la dècada de 1960 es va produir una obertura econòmica de la dictadura i això va permetre el primer turisme de masses a Mallorca i una millora considerable de les condicions de vida. Però la recuperació econòmica no va suposar un recobriment de la identitat cultural pròpia. Es va optar per seguir rebutjant les característiques que conferien identitat al poble. S'abandonaven la llengua catalana i la majoria de

tradicions de l'antiga vila artesana i agrícola, tot dins una total indiferència. Els pocs trets culturals propis que sobreviuen, els balls mallorquins o el teatre regional, ho feien a partir de formes completament folkloritzades i sense cap valor que implicàs d'una forma explícita una defensa de la cultura mallorquina pròpia.

L'entramat associatiu, cultural i d'oci no va quedar al marge d'aquests processos socials. A partir de 1936 el govern municipal, La Falange i els caps militars esdevingueren controladors de totes les expressions culturals i d'oci. Des de 1943 Inca comptava amb una delegació del sindicat vertical Educació y Descanso. S'encarregava de proporcionar activitats d'oci per a joves i treballadors. Així aquestes joves i treballadors es formaven en els principis d'adhesió al règim. Educació y Descanso va crear alguns grups de teatre. Cal destacar la labor de Jaume Serra en el món teatral de llavors, així com també les nombroses representacions, sarsueles o altres actuacions musicals com *Pastores a Belén* que es feien en el Teatre Principal. Educació y Descanso també va organitzar competicions esportives, i controlava alguns equips de futbol. Durant la dècada de 1940 i 1950 fou molt activa la Delegación Comarcal del Frente de Juventudes. A partir de 1955 va posar en funcionament una emissora local de ràdio que tengué un gran ressò. Com ja s'ha dit, l'entramat associatiu del període de la II República va quedar trencat a partir del juliol del 1936. Des de llavors només sobrevisqueren aquelles entitats que no havien mostrat cap vinculació explícita amb el govern republicà. De totes formes aquestes associacions varen reduir força les seves activitats, ja que tenien la competència de les noves entitats que patrocinava el règim franquista. Associacions com La Constància, L'Harpa d'Inca, el Cercle d'Obrers Catòlics o el Sindicat Obrer la Pau iniciaren un lent declivi que les portà a una acusada monotonia o a la desaparició.

L'esport, convertit ara en un espectacle, fou un dels referents més importants en l'oci inquer. El CE Constància visqué durant la postguerra una de les seves millors èpoques. El 1944 estigué a punt d'ascendir a Primera Divisió Nacional. L'activitat ciclista, la columbofília i els escacs tenien amplis seguidors a Inca. Els toros, des de principis de segle, també disposaven d'una gran afecció. El 1948 hi havia cinc cinemes funcionant amb més de 3.000 butaques (Teatre Principal, Cine Moderno, Mercantil Cinema, Cine es Cós i Cine Gran Via). L'associació Círculo de Arte y Cultura va rompre un poc l'atonía cultural a partir de 1949. El seu primer president fou José Erenca. Les activitats d'aquesta associació se centraven bàsicament en conferències, exposicions i l'organització de concursos literaris, de pintura o de fotografia. Però la vida social del Círculo va decaure a finals dels anys 60 i sembla que des de llavors va perdre l'impuls inicial.

Durant els anys que seguiren la mort de Franco l'organització d'actes culturals a la ciutat d'Inca es limitava, quasi exclusivament, a algunes representacions teatrals o musicals, poques taules rodones o col·loquis i els clàssics concursos de dibuix, redacció, fotografia i pintura. D'altra banda, sembla que dues de les

associacions més representatives d'aquell moment tenien problemes. El Círculo de Arte y Cultura estava pràcticament tancat a les manifestacions culturals i l'Obra Cultural Balear tenia dificultats en els seus intents d'expansió. L'any 1979, amb l'arribada del primer consistori democràtic encapçalat per Jaume Crespí, s'iniciaren certs canvis dins el món cultural. Es creà una comissió assessora de cultura amb la finalitat d'aconsellar i aportar iniciatives o informes tècnics sobre qualsevol aspecte relacionat amb l'àmbit cultural.

El 1975 l'estructura social inquera ja vivia immersa dins un procés de transformació ràpid que deixà sentir els seus efectes a tots els nivells. L'estructura de la societat inquera de finals dels anys 70, a grans trets, es pot definir de la manera següent: un grup empresarial propietari de fàbriques i comerços que en general es desentengué per complet del recobrament de la cultura i les tradicions pròpies i de l'arribada de la Democràcia; un col·lectiu nombrós d'obrers que treballava a les fàbriques i que intentava imitar els comportaments socials dels seus patrons; finalment, una classe mitjana, part de la qual es trobava ocupada en professions lliberals i que s'entremesclava amb els grups abans esmentats. Es pot dir que estàvem davant una societat desconcertada que, quan es veia obligada a prendre decisions, sobretot de caire polític, cosa que no havia fet durant quaranta anys, manifestava cert temor a expressar la seva postura.

La nova situació política sorgida a partir de 1975 deixà sentir ben aviat els seus efectes a tots els àmbits de la societat. Les antigues associacions, gestades a partir de la política del règim franquista, perderen protagonisme i cediren el pas a uns nous tipus d'agrupacions. En l'àmbit musical s'ha d'esmentar el cas de l'Orfeó l'Harpa d'Inca, que, a partir de 1972, es trobava estancat, pròxim a la desaparició. A principis de la dècada de 1980 l'Orfeó es va refundar i inicià un període d'auge. La millora de la banda Unió Musical Inquera arribà cap al 1978 quan el seu director, Vicenç Bestard, amb la col·laboració de Pedro Ballester, director de l'escola pública Llevant, varen contractar Rafel Martínez com a professor de música i director ajudant. A més, es varen comprar nous instruments i l'agrupació es va veure incrementada amb músics més joves. L'aparició de l'Associació de Veïns de Crist Rei constituí una novetat a Inca, ja que per primera vegada es creava una agrupació d'aquest tipus. Amb els anys serviria de referent a les que anaren sorgint a les distintes barriades d'Inca. La de Crist Rei es posà en marxa l'octubre de 1979.

L'any 1974 es va crear la delegació de l'Obra Cultural Balear d'Inca. A partir d'aquí la tasca cultural, cívica i, sobretot, la lluita per recobrar la llengua catalana s'erigiren en els pilars que sustenten l'associació. Les seves activitats, sempre encaminades a la defensa i conservació del patrimoni cultural mallorquí, toparen, sovint, amb interessos oposats que dificultaven el seu desenvolupament. Durant els primers anys l'entitat organitzà recitals de la Nova Cançó en els quals actuaven joves inquers. Impulsà la reactivació dels foguerons de Santa Maria la Major i tot el context que envoltava la festa. El 1974 aparegué el setmanari *Dijous*, que venia a omplir el buit que havia

deixat feia uns anys el setmanari *Ciudad* i que momentàniament havia estat omplert per la revista *Nova Joventut*.

La greu crisi que va afectar el sector del calçat des de finals dels anys 70 del segle XX i durant tota la dècada següent va coincidir amb el procés de transició democràtica que s'experimentava a tot l'Estat. Aquesta crisi industrial a Inca va suposar, a finals del segle XX, la definitiva terciarització de l'economia local i la pèrdua de pes econòmic en relació amb el conjunt de Mallorca a favor de municipis turístics. Tot això va provocar la pèrdua de part del dinamisme econòmic i a la vegada cultural i social que havia caracteritzat la ciutat d'Inca des de principis del segle XX.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Durant tot el segle XX gran part de les manifestacions socials, culturals i polítiques que tengueren lloc a Inca giraren entorn de la indústria del calçat i de la pell.

La història econòmica del segle XX a Inca està condicionada pel naixement, auge i crisi de la indústria del calçat i de la pell.

La mecanització del sector del calçat inquer a la segona dècada dels segle XX va ser tardana en comparació amb altres sectors i altres territoris. L'inici d'aquesta mecanització es va produir, sobretot, com a reacció dels empresaris enfront del naixement del moviment obrer de trets anarquistes.

Durant el primer terç del segle XX, coincidint amb la mecanització del sector del calçat, va néixer i es desenvolupà a Inca un gran moviment associatiu lligat a noves formes d'oci i de socialització (mutualisme, esport, teatre, cinema, sindicats, ateneus...).

A partir de 1936 es consolidaren un nombre considerable de grans fàbriques molt mecanitzades que convivien amb petits tallers amb una escassa mecanització i pocs treballadors. Aquest model va ésser present a Inca fins a principis del segle XXI.

El nou món cultural, polític i sindical que havia sorgit a principis del segle XX es va veure radicalment modificat durant el període de la dictadura franquista, que introduí forts controls socials i polítics.

A partir de 1975 es varen anar recuperant llibertats i drets perduts des de 1936 i ressorgiren nombroses iniciatives socials, polítiques i culturals. Però la recuperació democràtica va coincidir a Inca amb la crisi del sector del calçat i amb la definitiva terciarització de l'economia a favor d'altres territoris amb un sector turístic potent i dinàmic. Així doncs, la ciutat d'Inca va perdre part del dinamisme econòmic i cultural que l'havia caracteritzat des de principis del segle XX.

7. BIBLIOGRAFIA

Campillo, M. i Serra, S. 1994. Emigració i immigració a Inca. *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 292-294.

Diversos autors. 2000. *Inca, un segle ciutat 1990-2000*. Editorial Ajuntament d'Inca: Inca.

Gabriel, P. 1973. *El moviment obrer a Mallorca*. Editorial Curial Edicions. Barcelona.

García, P. J. 2015. "Sindicalismo en Mallorca durante la Transición (1973-1981)." Tesi doctoral UNED, Facultad de Geografía e Historia.

Ginard, D. 1999. *Leconomia balear (1929-1959)*. Editorial Documenta Balear: Palma.

Ginard, D. 2002. "Las condiciones de vida durant el franquismo. El caso de las Islas Baleares". *Revista Hispania*, LXII/3, n. 212, 2002, 1104.

Manera, C. i Petrus, J. M. 1991. "El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985." *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, pp. 13-54.

Manera, C. 2007. "La força industrial a les Illes Balears: anàlisi del passat i projecció cap al futur." *VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 11-33.

Manera, C. (coord.). 2003. *Las islas del calzado: historia económica del sector en Baleares*. Editorial Lleonard Muntaner: Palma.

Marquès, M. A. i Pieras, M. 1994. "Temps lliure i oci a Inca i Alaior. Comparacions de dues societats industrials." *I Jornades d'Estudis Locals*, pp. 127-154.

Miranda, J. A. 2001. "En busca del tiempo perdido: la conquista del mercado exterior y el desarrollo de la industria del calzado en España en la segunda mitad del siglo XX". *Revista de historia industrial*, n. 19-20, 2001, 165-203.

Miranda, J. A. 2004. "La Comisión Nacional de Productividad y la <<americanización>> de la industria del calzado". *Revista de historia económica*, XXIII, n. 3, 2004, 637-668.

Miranda, J. A. 2015. "La USMC y su influencia sobre la industria del calzado de Estados Unidos, Latinoamérica y Europa en la primera mitad del siglo XX. Un monopolio eficiente?" *América Latina en la historia económica*, vol. 22, n. 2, 2015.

Nadal, J. i Catalán, J. 1994. *La cara oculta de la industrialización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*. Editorial Alianza: Madrid.

Pieras, M. 1994. "El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball." *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 117-127.

Pieras, M. 2005. "La indústria del calçat a Mallorca (1929-1939). El cas d'Inca." *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 141-151.

Pieras, M. 2007. *De la fàbrica a la constructora (Inca, 1995-2006)*. Editorial Lleonard Muntaner.

Pieras, M. 2014. "La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques." *XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 117-125.

Pieras, M. 2016. *Dones d'Inca a la indústria del calçat i la pell*. Editorial Ajuntament d'Inca: Inca.

Pieras, M. 2018. "La indústria del calçat a Inca (1950-1960)." *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 131-142.

Pieras, M. 2018. *Temps de crisi, Inca 2006-2017*. Editorial Lleonard Muntaner: Palma.

Pieras, M. i Perelló, B. 2002. *Antoni Fluxà Figuerola. 1853-1918. Família, indústria i formació*. Editorial Ajuntament d'Inca: Inca.

Pieras, M. i Rayó, P. 2000. *Inca contemporània. Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle*. Editorial Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 115-138.

Pieras, M. i Vives, F. 1996. *Canvis econòmics a Inca durant la Transició. La Transició a les Illes Balears*. Editat per Institut d'Estudis Baleàrics, pp. 355-361.

Pieras, M. i Vives. 2000. "La transició a Inca. Aspectes polítics, 1975-1981." *IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. pp. 11-34.

Rebassa, S., Rosselló, E. i Ginard C. 2018. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell." *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 143-160.

Roca, J. 2006. *La indústria a Mallorca (segles XIX-XX)*. Editorial Documenta Balear: Palma.

Roca, J. 2011. *La indústria mallorquina durant el franquisme (1939-1975)*. Editorial Documenta Balear: Palma.

Santana M. i Mates J. 1997. "El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme (1936-1960)." *III Jornades d'Estudis Local d'Inca*, pp. 229-241.